

Ч. 2 ст. 528 ЦК України визначено, що в разі невиконання або неналежного виконання обов'язку боржника іншою особою цей обов'язок боржник повинен виконати сам. Крім того, додатковим аргументом на користь зазначеного є норма ЦК України (ст. 1 166 ЦК України), де закріплено принцип повного відшкодування шкоди особою, яка її завдала. Отже, позивачеві необхідно довести в суді факт невиконання або неналежного виконання обов'язку страховика та висунути свої вимоги до винуватця ДТП або особи, відповідальної за заподіяну шкоду (наприклад, підприємства). Судова практика з цього питання, на жаль, має дуже мало напрацювань, однак вона існує. Залишається невизначеним питання: якими

засобами доказування з урахуванням принципів належності й допустимості доказів можливо довести факт неналежного виконання страховиком своїх зобов'язань. На нашу думку, одними з таких доказів є акт про відсутність страховика за зареєстрованим місцезнаходженням, складений Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг; докази, що підтверджують виключення страховика із асоційованого членства МТСБУ й анулювання ліцензії страховика.

Висновки. У статті проаналізовано деякі проблемні питання по відшкодуванню шкоди, заподіяної в результаті ДТП, та вказані шляхи їх вирішення з точки зору авторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про розгляд запиту щодо стану ДТП у 2013-2914 р. р. : Довідка ЦБДР та АС УМВС України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/599752>.
2. Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування у 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820&c=edit&_c=fo.
3. Конституція України. – Харків : ФОП Стеценко І.І., 2010. – 48 с.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № № 40–44. – Ст. 356.
5. Про дорожній рух : Закон України від 30.06.1993 року № 3353-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1993. – № 31. – Ст. 338.
6. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 року № 85/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 18. – Ст. 78.
7. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів : Закон України від 01.07.2004 року № 1961-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – № 1. – Ст. 1.
8. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 року № 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92>.
9. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>.
10. Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах : Постанова Пленуму Верховного суду України від 30.05.1997 р. № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97>.
11. Про деякі питання застосування судами законодавства при вирішенні спорів про відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки : Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України від 01.01.2013 року № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v_215800-94.
12. Про поховання та похоронну справу : Закон України від 10.07.2003 р. № 1102-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1102-15>.
13. Методика товарознавчої експертизи та оцінки колісних транспортних засобів, затверджена Наказом Мініюсту та Фонду Держмайна від 24.11.2003 року № 142/5/2092 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1074-03/page>.
14. Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів : Постанова Пленуму Верховного суду України від 02.07.2004 року № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-04>.
15. Кримінальний процесуальний кодекс від 13.04.2012 року № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.
16. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 07.07.2010 року № 2453-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/rada/show/2453>.
17. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04.11.1950 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
18. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України від 13.11.2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35337701>.

УДК 347.624.1

НЕДІЙСНИЙ ШЛЮБ ЯК ДЕФЕКТНИЙ ЮРИДИЧНИЙ ФАКТ

INVALID MARRIAGE AS DEFECTIVE LEGAL FACTS

Явор О.А.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права № 2

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті визначено ознаки дефектності такого юридичного факту, як шлюб, що дало змогу сформулювати загальне розуміння моделі правового регулювання відносин, пов'язаних зі встановленням недійсності шлюбу. З'ясовано, якими можуть бути наслідки дефектності, а також виявлено закономірності прояву загальних рис дефектності в сімейно-правовій сфері відносин. Окреслено ті випадки, що можуть ставати підставою дефектності шлюбу.

Ключові слова: дефектний юридичний факт, недійсний шлюб, адміністративний порядок визнання шлюбу недійсним, судовий порядок визнання шлюбу недійсним, наслідки дефектності юридичного факту.

В статье установлены признаки дефектности такого юридического факта, как брак, что позволило сформулировать общее понимание модели правового регулирования отношений, связанных с установлением недействительности брака. Выяснено, какими могут быть последствия дефектности, а также выявлены закономерности проявления общих черт дефектности в семейно-правовой сфере отношений. Обозначены те случаи, которые могут выступать основанием дефектности брака.

Ключевые слова: дефектный юридический факт, недействительный брак, административный порядок признания брака недействительным, судебный порядок признания брака недействительным, последствия дефектности юридического факта.

The paper signs of defects such as legal fact marriage that allowed to form a common understanding of models of legal regulation of relations connected with the establishment of nullity of marriage. Author finds out what might be the consequences of defects, as well as the regularities of manifestations of common features of defects in the family law field relations. The article marks those cases which may act grounds of nullity of marriage.

Key words: defective legal fact, invalid marriage, administrative order of annulment of marriage, judicial procedure of annulment, consequences of the legal fact nullity.

Постановка проблеми. Як відомо, правове врегулювання сімейних відносин виходить із загальнотеоретичного уявлення про юридичні факти як відповідні життєві обставини, що прямо або опосередковано визначені гіпотезою норми права і є підставою для виникнення зміни або припинення відповідних юридичних наслідків.

Різновидом юридичних фактів є юридичні презумпції. Так, зокрема, юридичною презумпцією є визнання укладеного шлюбу дійсним, доки інше не буде встановлено у визначеному законом порядку. Відповідно, визнання шлюбу недійсним вказує на його неспроможність породжувати відповідні юридичні наслідки, що, у свою чергу, вимагає зарахувати його до категорії дефектних юридичних фактів.

Стан дослідження. Наукові розвідки з питань, присвячених недійсності шлюбу загалом, здійснювали такі вчені, як М.В. Антокольська, Ю.Ф. Беспалов, В.А. Ватрас, В.І. Данілін, В.Ю. Євко, І.В. Жилінкова, О.М. Калітенко, Г.К. Матвеев, О.В. Молдован, О.М. Нечаєва, О.В. Пушкін, Н.В. Рабінович, З.В. Ромовська, В.О. Рясенцев, С.Я. Фурса, Л.Є. Чичерова, Ю.С. Червоний, Я.М. Шевченко та ін.

Однак, незважаючи на досить великий інтерес у юридичній літературі до питання недійсності шлюбу, його комплексна характеристика з погляду теорії юридичних фактів і їх ролі у правовому регулюванні сімейних відносин відсутня.

Саме тому **метою статті** є встановлення тих ознак дефектності такого юридичного факту, як шлюб, які вказують на його недійсність. Це має дати змогу сформувати загальне розуміння моделі правового регулювання відносин, пов'язаних зі встановленням недійсності шлюбу. Досягнення цієї мети зумовлює необхідність звернення до загального поняття дефектності юридичних фактів, з'ясування, якими можуть бути наслідки дефектності, а також виявлення закономірностей вияву цих загальних рис у сімейно-правовій сфері відносин, окреслення тих випадків, що можуть ставати підставою дефектності шлюбу як юридичного факту.

Виклад основного матеріалу. У правовій доктрині склалося загальне розуміння того, що в нормі права закріплюється абстрактна модель фактичної обставини, з якою така норма пов'язує виникнення, зміну або припинення тих чи інших юридичних наслідків. Будь-які конкретні реальні відносини є значно складнішими й багатшими за ознаками порівняно зі своєю нормативною моделлю. Тому концепція дефектності юридичних фактів має також включати в себе критерії, що дають змогу відмежувати допустиму різноманітність соціальних відносин від істотного, юридично значущого порушення [1, с. 65].

Важливість такого розмежування пов'язана, зокрема, з тим, що зарахування того чи іншого юридичного факту до категорії дефектного призводить до автоматичного анулювання всіх правових наслідків, які були з ним пов'язані. Це так звана абсолютна дефектність юридичного факту, і недійсний шлюб повністю підпадає під цю характеристику: недійсність шлюбу традиційно визначають як припинення правовідносин між особами, шлюб яких було зареєстровано з порушенням установлених законодавством вимог, з моменту реєстрації шлюбу [2, с. 9]. Загальний правовий наслідок визнання шлюбу недійсним полягає в тому, що шлюб вважається таким, що ніколи не існував, а особи, що його уклали, вважаються такими, що раніше не перебували в шлюбі. У подружжя не виникає жодних особистих і майнових прав, що випливають зі шлюбу. Так, не виникає

права мати спільне прізвище, права на аліменти, права на частину спільного майна тощо. Зокрема, якщо особа одержувала аліменти від того, з ким була в недійсному шлюбі, сума сплачених аліментів вважається такою, що одержана без достатніх підстав, і підлягає поверненню відповідно до Цивільного кодексу України [3], але не більш як за останні три роки; особа, яка поселилася в житлове приміщення, не набула права на проживання в ньому й може бути виселена; особа, яка змінила прізвище у зв'язку з реєстрацією недійсного шлюбу, вважається такою, що іменується ним без достатньої правової підстави. До майна, придбаного спільно особами, шлюб яких визнано недійсним, застосовуються не норми сімейного законодавства про спільну сумісну власність, а норми Цивільного кодексу України про часткову власність. Але негативні наслідки застосовуються лише до особи, яка знала про перешкоди до реєстрації шлюбу і приховала їх від другої сторони і (або) від державного органу РАЦС.

Законодавче регулювання сімейних відносин виділяє три категорії підстав визнання шлюбу недійсним:

1. Обставини, що не потребують судового встановлення. За їх наявності шлюб може бути визнано недійсним в адміністративному порядку. Це такі обставини:

– одночасне перебування особи в іншому зареєстрованому шлюбі (ч. 1 ст. 39 Сімейного кодексу України [4]);

– реєстрація шлюбу між особами, які є родичами прямої лінії споріднення, а також між рідними братом і сестрою (ч. 2 ст. 39 Сімейного кодексу України [4]);

– реєстрація шлюбу з особою, яку визнано недієздатною (ч. 3 ст. 39 Сімейного кодексу України [4]).

Це так звані абсолютно недійсні шлюби. Як бачимо, до цієї категорії належать шлюби, які порушують три засади шлюбу: одношлюбність (шлюб, зареєстрований з особою, яка одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі), дієздатність осіб, які бажають укласти шлюб (шлюб, зареєстрований з особою, яка визнана недієздатною) і відсутність між ними близького споріднення (шлюб, зареєстрований між особами, які є родичами прямої лінії споріднення, а також між рідними братом і сестрою).

За наявності перелічених обставин орган державної реєстрації актів цивільного стану за заявою заінтересованої особи анулює відповідний актовий запис про шлюб.

2. Обставини, установлення яких є виключною компетенцією суду, але за умови їх установлення суд зобов'язаний визнати шлюб недійсним. Це такі обставини:

– реєстрація шлюбу без вільної згоди жінки або чоловіка (ч. 1 ст. 40 Сімейного кодексу України [4]). Згода особи не вважається вільною, зокрема, тоді, коли в момент реєстрації шлюбу вона страждала тяжким психічним розладом, перебувала у стані алкогольного, наркотичного, токсичного сп'яніння, у результаті чого не усвідомлювала сповна значення своїх дій і (або) не могла керувати ними, або якщо шлюб було зареєстровано в результаті фізичного чи психічного насильства. Слід відзначити, що і тут велику роль відіграє юридична презумпція як юридичний факт: суди виходять із наявності вільної згоди на укладення шлюбу, доки не встановлено інше [5];

– фіктивність шлюбу, його укладення жінкою та чоловіком або одним із них без наміру створення сім'ї і набуття прав та обов'язків подружжя (ч. 2 ст. 40 Сімейного кодексу України [4]).

Шлюб не може бути визнаний недійсним, якщо на момент розгляду справи судом відпали обставини, які засвід-

чували відсутність згоди особи на шлюб або її небажання створити сім'ю.

3. Обставини, за наявності яких суд може, на свій розсуд, визнати шлюб недійсним. Так, відповідно до ст. 41 Сімейного кодексу України [4], шлюб може бути визнаний недійсним за рішенням суду, якщо він був зареєстрований:

– між усиновлювачем та усиновленою ним дитиною, якщо цьому не передувало скасування усиновлення;

– між двоюрідними братом і сестрою; між тіткою, дядьком і племінником, племінницею;

– з особою, яка приховала свою тяжку хворобу або хворобу, небезпечну для другого з подружжя і (або) їхніх нащадків;

– з особою, яка не досягла шлюбного віку і якій не було надано права на шлюб.

При вирішенні справи про визнання шлюбу недійсним суд бере до уваги, наскільки цим шлюбом порушені права й інтереси особи, тривалість спільного проживання подружжя, характер їхніх взаємин, а також інші обставини, що мають істотне значення.

Шлюб не може бути визнаний недійсним у разі вагітності дружини або народження дитини або якщо той, хто не досяг шлюбного віку, досяг його або йому було надано право на шлюб.

З аналогічного розподілу обставин, що вказують на недійсність шлюбу, виходить Пленум Верховного Суду України. Так, у п. 13 Постанови Пленуму «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» від 21 грудня 2007 р. № 11 [6] викладено такі правові позиції:

– позасудовий порядок визнання шлюбу недійсним настає при вчиненні сторонами при укладенні шлюбу таких істотних порушень умов вступу в шлюб, в силу яких він вважається недійсним і без рішення суду (ст. 39 Сімейного кодексу України [4]), зокрема в разі реєстрації шлюбу з особою, яка водночас перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі; між особами, які є родичами прямої лінії споріднення, а також між рідними братом і сестрою; особою, яка до того була визнана недієздатною. У вказаних випадках за заяви заінтересованої сторони орган РАЦС анулює актовий запис про шлюб;

– при розгляді судом справ про визнання шлюбу недійсним слід мати на увазі, що за наявності одних підстав суд зобов'язаний, а за наявності інших суд може визнати шлюб недійсним. За рішенням суду шлюб обов'язково визнається недійсним, якщо він був зареєстрований без вільної згоди жінки або чоловіка, а також у разі його фіктивності (ст. 40 Сімейного кодексу України [4]). Шлюб не може бути визнано недійсним, якщо на момент розгляду справи відпали обставини, які засвідчують відсутність згоди особи на шлюб або її небажання створити сім'ю.

У випадках, передбачених ст. 41 Сімейного кодексу України [4], шлюб за рішенням суду може бути визнаний недійсним. У такому разі вирішення цього питання залежить від установлених судом обставин. Сімейний кодекс України вказує на підстави, за яких шлюб може бути визнано недійсним, зокрема якщо шлюб було укладено між усиновлювачем і усиновленою дитиною; двоюрідними братом і сестрою чи іншими родичами; з особою, яка не досягла шлюбного віку, тощо. Водночас наявності одного з вказаних фактів недостатньо для визнання шлюбу недійсним. Отже, вирішуючи справу, судам слід брати до уваги те, наскільки цим шлюбом порушено права та інтереси особи, тривалість спільного проживання подружжя, характер їх взаємин, а також інші обставини, що мають істотне значення.

Аналіз наведених груп обставин виявляє, що виникнення шлюбних відносин зазвичай на ще одній юридичній презумпції: якщо учасники процедури укладення шлюбу не заявляють про наявність перешкод до укладення шлюбу, такі перешкоди вважаються відсутніми. Дер-

жавні органи тільки засвідчують юридичний факт і в межах наданих законом повноважень не повинні втручатися у сферу особистих відносин подружжя [7, с. 159].

Ще одна спільна риса для всіх категорій обставин, з якими закон пов'язує недійсність шлюбу: вони здобувають юридичне значення тільки за ініціативи заінтересованої сторони. Держава виправдано не бере на себе повноважень із втручання до цієї сфери приватних відносин: шлюб буде вважатися дійсним (навіть у випадку, коли його укладення мало дефекти), якщо жодна приватна особа (один із подружжя, третя особа) не заявить про порушення фактом укладення такого шлюбу свого права або законного інтересу.

Слід зазначити, що в юридичній літературі доволі часто висловлюється критика з приводу обраної законодавцем моделі врегулювання питання щодо наслідків порушення умов укладення шлюбу. Особливо гостра критика лунає на адресу передбаченої Сімейним кодексом України можливості визнання шлюбу недійсним в позасудовому порядку – органами державної реєстрації актів цивільного стану. Основним аргументом противників адміністративної процедури визнання недійсності шлюбу є те, що відповідні факти, які є підставою недійсності шлюбу, потребують доведення, а для цього оптимальною є судова процедура [8, с. 10].

Ми не погоджуємося з такою позицією. Наведений вище поділ обставин, з якими закон пов'язує недійсність шлюбу, не є довільним. Його зроблено законодавцем за критерієм значущості й істотності допущеного при укладенні шлюбу порушення – від найбільш серйозних, які неможливо усунути, до тих, які не мають абсолютного характеру й можуть бути підпорядковані більш вагомим суспільним цінностям. Відповідно, за наявності серйозного й очевидного порушення вимог укладення шлюбу законодавець виправдано встановлює спрощену процедуру фіксації недійсності шлюбу. Тут може бути проведено аналогію з нікчемними правочинами: нікчемність правочину не потребує встановлення в судовому порядку; сторона такого правочину або інша заінтересована особа може заявити про його нікчемність, указавши на обставини, з якими закон її пов'язує. У сімейних відносинах тільки заяви про недійсність шлюбу буде недостатньо з огляду на особливості виникнення відповідних шлюбних відносин: вони не виникають без участі третьої (правозастосовної) сторони, яка фіксує юридичний факт укладення шлюбу. Тому фіксація факту недійсності також відбувається за участі такого правозастосовного органу, як орган державної реєстрації актів цивільного стану [9, с. 57; 10, с. 135].

Другу групу обставин, з якими законодавець пов'язує недійсність шлюбу, часто називають імперативними [11, с. 120]. Їх особливість полягає в тому, що суд не може відмовити у визнанні шлюбу недійсним, якщо під час судового розгляду було встановлено одну із таких обставин. Єдиний виняток, який допускає законодавець, – на момент розгляду справи відповідні обставини вже не існують.

І, нарешті, третя група обставин – це ті обставини, які суд оцінює водночас з іншими фактами, що характеризують відносини, які склалися між подружжям за час існування шлюбу. Так, наприклад, якщо як підставу для визнання шлюбу недійсним заявлено той факт, що нареченою було приховано вагітність від іншого чоловіка або повідомлено про неіснуючу вагітність, то чи можна це вважати приховуванням відомостей про стан її здоров'я? Розмірковуючи над цим питанням, окремі вчені зазначають, що вагітність нареченої є поширеним мотивом вступу в шлюб. Але зазвичай це вагітність жінки від чоловіка, з яким вона бажає вступити в шлюб. Водночас вагітність жінки від іншого чоловіка не є самостійною підставою для визнання шлюбу недійсним і не може тлумачитися як приховування відомостей про стан її здоров'я. Чинне законодавство надає можливість тільки оспорити батьківство,

а от реалізувати навіть право на розірвання шлюбу під час вагітності дружини і протягом року після народження дитини чоловік не може навіть у тому випадку, якщо дитина не є їх спільною. Окремі вчені називають такий стан речей прогалиною в законі й закликають законодавчо розширити перелік підстав визнання шлюбу недійсним такою підставою, як приховування дружиною вагітності від іншого чоловіка [12, с. 68]. Однак ми схильні вважати, що в наведеному випадку має місце кваліфіковане мовчання законодавця: він свідомо залишає поза сферою правового регулювання мотиви, якими керуються особи при прийнятті рішення вступити в шлюб (кохання, корисливі мотиви, боязнь громадського осуду тощо).

Висновки. Наведена нами модель є яскравим прикладом утілення на законодавчому рівні концепції балансування інтересів [13, р. 5]: законодавець намагається віднайти баланс між такими суспільними цінностями, як стабільність сімейних зв'язків, з одного боку, і визначеність правового регулювання, яка вимагає чіткого дотримання встановлених вимог до укладення шлюбу, з іншого. Тим більше, що вони своєю чергою також не є довільними і є виявом процедурної справедливості – процедури, дотримання якої є мінімальною гарантією справедливого результату. У нашому випадку таким результатом є укладання шлюбу без порушення прав і законних інтересів

кожного з подружжя, так і інших, третіх, осіб. Крім того, завдання може ускладнюватися, якщо до цього рішення додається інтерес дітей, народжених у шлюбі.

Підтвердження нашому висновку знаходимо в судовій практиці. Так, у справах про визнання шлюбу недійсним на тій підставі, що одним із наречених приховано відомості про стан свого здоров'я, наслідком чого може стати (стало) порушення фізичного або психічного здоров'я іншого нареченого чи їхніх нащадків, суди беруть до уваги, наскільки цим шлюбом порушені права й інтереси особи, тривалість спільного проживання подружжя, характер їхніх взаємин, а також інші обставини, що мають істотне значення (ч. 2 ст. 41 Сімейного кодексу України [4]). Наприклад, якщо суд установлює, що діагноз захворювання, який був поставлений одному з подружжя до укладення шлюбу, не має тяжких наслідків і небезпечного характеру для оточуючих, підстав для визнання шлюбу недійсним немає. Відповідно, суд надає перевагу суспільній цінності стабільності сімейних відносин перед індивідуальним інтересом особи, яка вважає свої права порушеними самим фактом неповідомлення її про факт відповідної хвороби іншим із наречених, навіть за відсутності загрози для неї і/або для їх нащадків (ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 27 лютого 2013 р. у справі № 6-50225св12 [14]).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Чувакова А.М. Юридические факты, фактические составы и их дефекты : [монография] / А.М. Чувакова. – Одесса : Феникс, 2009. – 112 с. с.
2. Болховітінова А.Б. Припинення шлюбу за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / А.Б. Болховітінова ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2009. – 18 с.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
4. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21. – Ст. 135.
5. Ухвала апеляційного суду Кіровоградської області від 15 травня 2014 р. у справі № 22-ц/781/1127/14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38842168>.
6. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 р. № 11.
7. Тонієвич Є.Д. Правові наслідки невиконання нареченими обов'язку пройти медичне обстеження і повідомити один одного про стан свого здоров'я / Є.Д. Тонієвич // Вісник Вищої ради юстиції. – 2013. – № 2 (14). – С. 158–171.
8. Бикова О.Ю. Укладення та розірвання шлюбу за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / О.Ю. Бикова ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2005. – 20 с.
9. Алопій І.В. Правові наслідки недійсності шлюбу для добросовісної особи / І.В. Алопій // Університетські наукові записки. – 2009. – № 1. – С. 56–59.
10. Ковальська В.С. Рішення суду як правозмінюючий та правоприпиняючий юридичний факт у сімейному праві / В.С. Ковальська // Університетські наукові записки. – 2013. – № 1 (45). – С. 133–139.
11. Ковтунова Л.Ю. Особливості визнання шлюбу недійсним за рішенням суду / Л.Ю. Ковтунова // Університетські наукові записки. – 2009. – № 3 (31). – С. 119–125.
12. Євко В.Ю. Проблеми виконання нареченими обов'язку повідомити один одного про стан свого здоров'я / В.Ю. Євко, О.В. Молдован // Право та управління. – 2011. – № 3. – С. 66–73.
13. Scassa T. Interests in the Balance. In the Public Interest: the Future of Canadian Copyright Law, M. Geist, ed., Toronto : Irwin Law, 2005. – 25 p.
14. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 27 лютого 2013 р. у справі № 6-50225св12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29685952>.